

MEDIAEVALIA ELECTRONICA ET DIGITALIA: PERPEKTIVE I IZAZOVI U PRIMENI INFORMACIJSKE TEHNOLOGIJE U NASTAVI SREDNJEG VEKA NA FILOZOFSKOM FAKULTETU UNIVERZITETA U ISTOČNOM SARAJEVU

Sažetak: U radu predstavljam iskustvo u dosadašnjoj primeni informacijsko-komunikacijske tehnologije u nastavi srednjeg veka na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Istočnom Sarajevu. Nakon osvrta na strukturu i sadržaj nastave obuhvaćene primenom ove tehnologije, navodim neke od primera domaćih i stranih resursa koji se pokazuju kao posebno korisni modeli za studiranje, te predstavljam i aktuelne izazove – pitanja koja nisu samo naučno-tehnološke prirode, već su rezultat širih društvenih trendova.

Ključne reči: srednji vek, nastava srednjeg veka, informatička tehnologija, onlajn resursi, digitalni resursi, STS (science, technology and society)

1. Nastava srednjeg veka i informacijsko-komunikacijske tehnologije: Odsjek za istoriju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Istočnom Sarajevu

U ovom radu predstavlja se primer praktične primene informacijske tehnologije (IT), ili još preciznije, informacijsko-komunikacijske tehnologije (ICT) u izvođenju nastave medievistike na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Istočnom Sarajevu. Nastavni program obuhvata tri jednosemestralna kursa istorije opšteg srednjeg veka (Evropa u doba Seobe naroda, Evropa u doba Karolinga i Evropa XII–XVI vijeka) koje, prema hronologiji gradiva, pohađaju studenti II, III i IV semestra osnovnih studija, zatim sadržaje iz povezanih oblasti u predmetima Istorija geografija, Latinski jezik I i II koje studenti pohađaju takođe tokom prve dve godine osnovnih studija, te jedan kurs za studente III godine (V semestar) iz srednjovekovne nacionalne istorije (Srpska i južnoslovenska istorija XIII–XIV veka), u kome se nacionalni sadržaji posmatraju u komparativnom svetlu prema temama opšte evropske medievistike [Filozofski fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Odsjek za istoriju: Nastavni plan]. Fokusirana primena informacijsko-komunikacijske tehnologije u nastavi pomenutih predmeta obavlja se, prati i analizira u konzistentnijem obliku u poslednje dve akademske godine (2011–2012 i 2012–2013), a

puniji efekti ove prakse moći će se sagledati tek po isteku prve planirane petogodišnje faze posmatranja. Preliminarni rezultati, međutim, dovoljno su indikativni da već i u ovom početnom stadiju, jasno ukažu na nekoliko važnih pravaca i iminentnih izazova u primeni moderne tehnologije u univerzitetskoj nastavi medievistike u Republici Srpskoj.¹

U navedenoj nastavi informacijsko-komunikacijska tehnologija ciljano se primenjuje u procesima podučavanja i učenja tokom časa, kao i u komunikaciji nastavnik–student i student–student, te tokom pojedinih etapa evaluacije. U osnovi, ideja da se nastavni procesi obogate pomenutim aktivnostima i sadržajima stoji u skladu sa opšte proklamovanim međunarodnim trendom inovacije univerzitetske nastave, kao i zakonskom regulativom Republike Srpske, te politikom kvaliteta i statutima Univerziteta u Istočnom Sarajevu i Filozofskog fakulteta na Palama [Zakon o visokom obrazovanju Republike Srpske (22. 07. 2010); Statut Univerziteta u Istočnom Sarajevu (oktobar 2011); Statut Filozofskog fakulteta Univerziteta u Istočnom Sarajevu (11. 10. 2012); Politika kvaliteta Univerziteta u Istočnom Sarajevu (01. 04. 2011); Commission of the European Communities: *The use of ICT: 8–9; Information and Communication Technologies in Horizon 2020; Medieval Europe – Medieval Cultures and Technological Resources (Medioevo europeo) ISCH Cost Action IS1005; Digital Medievalist Platform*], no na nju je neposredno uticao i niz specifičnih faktora.² U ovaj specifikum spadaju uslovi izvođenja informatičke nastave koji bi se, kada je reč u samom fakultetu, mogli okarakterisati kao zadovoljavajući i opšte stimulativni. Fakultet poseduje specijalizovani prostor za izvođenje ovog tipa nastave (računarski kabinet), stabilne i brze oblike internet konekcije (kablovska i bežična opcija), projektorsku i audio opremu (video-bim, platna, zvučnici), zadovoljavajući broj računarskih jedinica neophodan za individualni rad studenata na času, kao i nekoliko kompjuterskih jedinica namenjenih kraćem usputnom korišćenju u zajedničkim prostorijama fakulteta. Operativne i softverske opcije su deo standardnih Majkrosoft paketa, dok je dinamika njihovog obnavljanja srednjeg-nešto sporijeg intenziteta. Za opremu, kao i Internet konekcije obezbeđena su opšta tehnička podrška, te redovno i urgentno održavanje.

¹ Broj studenata dosada obuhvaćen upotrebom ICT u nastavi opšte medievistike je 50, a pripadaju generacijama upisanim na I godinu studija 2010–2011 (ova generacija praćena je tokom pohađanja III, IV i V semestra), 2011–2012 i 2012–2013. Opservacije primene ICT vrše se na osnovu nastavnih aktivnosti izvođenih na času i individualnim zadacima-konsultacijama, zatim redovnih internih evaluacijskih anketa koje se obavljaju za svaki kurs pojedinačno na kraju svakog semestra, dok su studenti koji su upisali I godinu 2011–2012 i 2012–2013 anketirani i na početku zimskog semestra. Za merenje impakta korišćeni su materijali pisanih studentskih individualnih i grupnih zadataka (zadaci kod kuće i na času) i seminarskih radova, te evidencija usmenih i pismenih ispita, dok su po pitanjima ličnog stava prema ICT i ličnih resursa studenti anketirani. Statistički podaci i grafički materijali dati u ovom radu služe pre svega za inicijelnu orijentaciju i ilustraciju pojedinih istaknutih trendova, dok će njihova puna analiza biti data po završetku petogodišnjeg kruga.

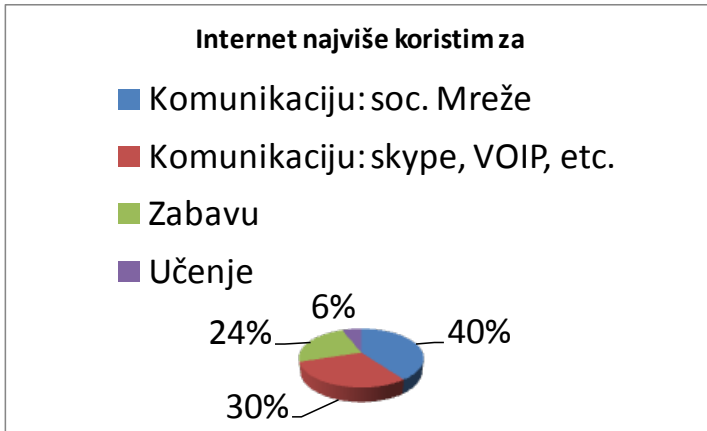
² Moderna tehnologija u univerzitetskoj nastavi nedavno je bila predmet Treće rektorske konferencije (Third EUNIS Rectors' Conference) pod naslovom *Higher Education Challenges and Priorities – Information Technology as a Lever for Competitiveness* (Prague, 24–26 May, 2012). Za program v. <http://www.eunis.cz/rectors/en/detailed-programme-presentations.html> [05. 02. 2013].

Drugu grupu specifičnih uslova čine individualne sposobnosti i resursi studenata obuhvaćenih IT aktivnostima u nastavi medievistike. Većina studenata poseduje zadovoljavajući nivo IT pismenosti,³ kao i bazično razumevanje engleskog jezika koji se koristi na Internetu.⁴ U velikom broju slučajeva, studenti poseduju i sopstvenu računarsku opremu koju mogu da koriste kod kuće, a povremeno, i u skladu sa ličnim potrebama i raspoloženjima, i tokom časova vežbi ili učenja unutar premisa fakulteta.⁵ Najveći broj studenata ima i već izgrađene navike korišćenja informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Te navike, doduše, na početku studija ne idu u potpunosti u prilog upotrebi ove tehnologije u obrazovne svrhe. U sve tri dosada posmatrane generacije, većina polaznika I, kao i II godine (za generaciju upisanu 2010–2011) na početku nastave medievistike naveli su komunikaciju kao glavni razlog svakodnevnog korišćenja IT-a. Slično, praćenje individualnih i grupnih studentskih aktivnosti tokom početnih praktičnih časova nedvosmisleno je pokazalo da njihovim individualnim učenjem dominira brz i nekritički odabir onlajn sadržaja, uglavnom lošeg kvaliteta, u kojima prednjače preterana upotreba Vikipedije i slobodno Gugl pretraživanje.

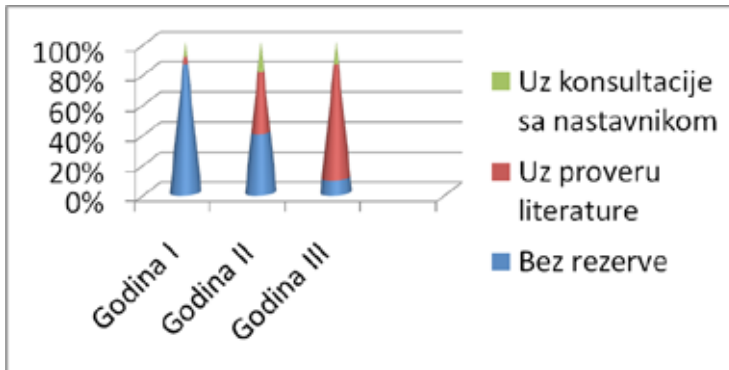
³ U generaciji studenata koji pohađaju prvu godinu studija 2012–2013, upotreba mobilne telefonsko-komunikacijske tehnologije je potpuna (100 %), sa 40 % zastupljenosti android opreme, a svega 5 % ispitanih studenata nije imalo prethodna osnovna znanja i iskustva za rad sa računarskom opremom i na Internetu. Situacija je, po pitanjima prethodne upotrebe računara i internet tehnologije lošija u prethodne dve generacije studenata (15 % za generaciju koja je 2011–2012 pohađala I godinu, 40 % za generaciju 2010–2011 tokom pohađanja II godine studija).

⁴ Od svih anketiranih studenata sadašnje I godine, 90 % njih izjavilo je da može da prati sa neznatnim poteškoćama osnovne onlajn sadržaje na engleskom jeziku. Kod studenata sadašnje II godine taj broj je manji (75%), ali među njima ima najviše onih koji uz engleski mogu da prate još jedan jezik (25 % ruski, 15 % španski, 2 % ostali), dok procenat poznavanja engleskog jezika i uopšte ostalih jezika dodatno opada kod studenata sadašnje III godine (55%).

⁵ Od ukupnog broja anketiranih, 60% njih poseduje sopstvenu računarsku opremu u desk ili lap top verziji. Od tog broja, 80% njih je izjavilo da je opremu dobilo od roditelja, a čak 95% iz ove grupe izjasnilo se da je na izbor opreme prevashodno uticala njena cena. Među ovim ispitanicima visok je procenat i onih čija je oprema starija od 3 godine (75%) i koju ne nameravaju menjati u narednih godinu-dve dana (70%). Sve ovo pokazuje da su preference studenata po pitanju korišćenja opreme snažno uslovljene aktuelnim socioekonomskim prilikama. Među takođe značajnim faktorima ove vrste ističe se i studentski smeštaj, koji takođe ograničava njihovu upotrebu lične ICT opreme. Naime, veliki broj studenata sve tri (65%) godine ima stalno mesto boravka izvan Pala, te pokazuje tendenciju privremenog migriranja u redovnim intervalima između Pala i njihovih domicilnih mesta (cc. svake 2 sedmice). Ove migracije, kao i uslovi podstanarskog studentskog života i života u studentskom smeštaju u ne malom broju slučajeva (40%) utiču na to da studenti sopstvenu opremu ne koriste svakodnevno (ona uglavnom ostaje kod kuće), te alternative nalaze u fakultetskim ili javnim premisama. Po pitanju opšte upotrebe ICT, nema naročitih razlika po pitanju pola.

Grafikon 1. Primarni razlog upotrebe Interneta među studentima I godine (zimski semestar, akademske godine 2011–2012, 2012–2013)

Grafikon 2. Upotreba Wikipedije (zimski semestar akademske godine 2011–2012 i 2012–2013)

Posebnu grupu faktora koji uslovljavaju primenu informacijsko-komunikacijskih tehnologija u nastavi medievistike na Palama čine resursi samog studijskog programa. Upotreba napredne tehnologije nije ni na kakav poseban način uređena aktuelnim studijskim programom, što naizgled ostavlja širok prostor za delovanje, ali zna i da ograniči sistematičnost i normiranje praktičnih nastavnih aktivnosti. U sadržajnom pogledu, program je fokusiran u velikoj meri na vertikalna tumačenja političke istorije, te kao takav ne reflektuje u potpunosti najnovije tokove svetske medievistike i njenu fokusiranost na mikronivo, kulturne fenomene i interdisciplinarnu metodologiju (Classen, 2010), te kao takav ne daje širi spektar resursa i mogućnosti kroz koje bi studenti upoznali brojne praktične mogućnosti primene medievistike, niti stekli transferabilne veštine koje će moći koristiti kasnije u karijeri. Tu je još i opšti problem sa kojim se suočava veliki broj univerzitetskih medievista i studenata na prostorima bivše Jugoslavije, a to je da su udž-

benici, literatura i priručnici koji postoje za uvodno studiranje opšte medievistike na srpsko-hrvatskom jeziku generalno zastareli, delimično obojeni ideologijama XIX i XX veka, ili, pak, metodološki neprilagođeni ciljevima kurseva (cf. Удаљцова, Космински, Вајнштајн, 1950; Пеинтер, 1997). Poseban je problem i to što do udžbenika, kao i priručnika, zbirki primarnog izvornog materijala i sekundarne literature studenti uglavnom teško dolaze, delimično zbog objektivne nemogućnosti akvizicije pomenutog materijala u redovnoj prodaji (uglavnom se radi o davno rasprodatim izdanjima koja se retko doštampavaju) (e.g. Šunjić, 1980; id., 2003, oba izdanja gotovo je nemoguće naći čak ni u antikvarnoj prodaji), dok je drugi razlog činjenica da fakultetska biblioteka na Palama još uvek ne poseduje direktnu vezu sa matičnim bibliotečkim resursima, kao ni sa nijednim drugim značajnijim onlajn bibliotečkim sistemom u regionu – što je dodatno otežavajuća okolnost kada se uzme u obzir i fizička udaljenost fakulteta od centralnih univerzitetskih resursa.⁶

2. Oblici i primeri primene ICT tehnologije u nastavi: 2011–2013

Sve navedene okolnosti uslovljavaju da se informacijsko-komunikacijska tehnologija – a pre svega Internet – u nastavi medievistike na Filozofskom fakultetu na Palama, za sada najviše koristi kao „pomoćna“ repozitorijska platforma na kojoj se u slobodnom pristupu (open access) nalaze, koriste i čuvaju veće ili manje udžbeničke celine, pomoćna vizuelna sredstva (mape, reprodukcije, onlajn rečnici), sekundarna literatura i izvestan broj primarnih izvora. Nažalost, čak ni ovako „statično“ korišćena tehnologija još uvek ne može da potpuno nadoknadi nedostatak štampanih izdanja, pre svega zato što novije univerzitetske literature iz opšte medievistike na srpskom jeziku nema mnogo u digitalizovanom onlajn formatu ili je njen slobodni pristup ograničen nizom komercijalnih uslova i odredbi o zaštiti autorskih prava. Takođe, nešto od ovoga materijala pohranjeno je na neautorizovanim Internet lokacijama i protivno uslovima korišćenja i zaštite autorskih prava, a neretko se nalazi u faktografski netačnom, nedostatnom, i kvalitativno lošem e-formatu, te se takvi resursi ne mogu koristiti, dok je studentima potrebno kontinuirano skretati pažnju na manjkavost i neetičnost njegove upotrebe. Situacija je nešto bolja sa materijalom za kurs iz nacionalne istorije XIII–XIV veka, gde studentima na raspolaganju stoji izvestan broj kvalitetno digitalizovanog izvornog materijala Narodne biblioteke Srbije, kao i stručne literature iz periodike novijeg datuma (e.g. digitalna izdanja Miroslavljevog jevanđelja, Dušanovog zakonika i ćirilskih rukopisa Narodne biblioteke Srbije; Srpski citatni indeks). No, u samostalnoj potrazi za literaturom za ovaj predmet na Internetu studenti se, u većoj meri nego za kurseve opšte medievistike, susreću sa posebno velikim brojem faktografski netačnog i nekritički prezentovanog materijala koji onlajn

⁶ Univerzitet u Istočnom Sarajevu predstavlja multifokalnu instituciju sastavljenu od 10 centara (Trebinje, Foča, Zvornik, Pale, Bijeljina, Brčko, Lukavica, Doboј, Vlasenica, Srebrenica). Razdaljina između Filozofskog fakulteta na Palama i Matične biblioteke u Lukavici iznosi cc. 20 km.

cirkulišu i nemetodički interpretiraju domaći amateri-romantičari, ali i grupacije ekstremnih političkih stavova iz užeg i šireg regiona, te je u tom pogledu potrebno dodatno ojačavati kod studenata kritički stav, otvorenost za dijalog, spoznavanje stereotipa i predstave o Drugom (kako u srednjevekovnom kontekstu, tako i u instancama koje susreću u modernim interpretacijama) i sposobnosti argumentovane selekcije. S tim u vezi, posebnu vrednost imaju vežbe i zadaće koje studente obučavaju za pretrage kompetentnih referentnih bibliografskih onlajn resursa iz regiona i šire (e.g. Elektronski katalozi Nacionalne i univerzitetske biblioteke u Banja Luci, Elektronski katalozi Narodne biblioteke Srbije; Srpski Citatni Indeks; The European Library, The Gutenberg Project; the International Medieval Bibliography Online). Praktične instrukcije o pretragama po različitim kriterijima, kao i metoda elektronske akvizicije, traju kontinuirano tokom svih navedenih kurseva, a već sada se primećuju znatni kvalitativni pomaci kod studenata II i III godine, posebno indikativni u njihovim samostalnim bibliografskim zadaćama koje služe kao priprema za seminarske radove.⁷

Drastičan porast interesovanja i aktivnosti studenata nastaje kada se na času primenjuju interaktivni onlajn mediji i sadržaji.⁸ Slično kao i kod tradicionalnih procedura, izbor ovoga materijala se pažljivo vrši i prati ključne metodološke i didaktičke kriterije. Pre svega, sadržaj mora biti akademski kredibilan, te je neophodno da se može proveriti kritičkom analizom (e.g. Internet Medieval Sourcebook). Zatim treba da tretira osnovne sintetičke celine gradiva, ali da istovremeno obezbeđuje i detaljnije analitičke uvide u pojedinačna pitanja (e.g. The Labyrinth). Uz to, on mora da predstavlja i kombinaciju različitih tipova studijskog materijala – idealno, na primer, da obuhvata hipertekst platforme koje sadrže sekundarnu literaturu, primarne izvore, hronološke liste, mape, te repozitorije arheološkog ili umetničkog materijala. Ovakve kombinacije omogućavaju brzu i komparativnu konsultaciju najvećeg spektra različitih vrsta materijala na jednom mestu, istovremeno ostvarujući punu ilustrativnost primera, daleko veću nego što to obezbeđuju konvencionalne štampane platforme (e.g. Doomsday Book i Open Doomsday),⁹ te, posebno značajno, uvid u niz različitih oblasti i metoda medievi-

⁷ Kod studenata koju su slušali I i II godinu tokom akademske 2011–2012, većina preliminarne bibliografije koje su podneli u prvoj fazi jesenjeg kursa gotovo da nije izlazila iz okvira obavezne studijske literature propisane nastavnim planom, dok je broj jedinica navedene sekundarne literature iznosio u proseku svega 3–5, uglavnom monografskog tipa i na srpskom jeziku. U obe grupe studenata, tokom jesenjeg kursa tekuće akademske godine, broj biblio-referenci znatno je povećan (40% II godina – 70% III godina), pri čemu se kao posebno uvećan primeti broj jedinica objavljenih u naučnoj periodici u digitalnom formatu. Takođe se primeti i porast – u, doduše, nešto blažem obliku (20% II godina – 15% treća godina) – navođenja jedinica na stranim jezicima, uglavnom na engleskom.

⁸ Interne evaluacijske ankete sprovedene na kraju svakog kursa tokom oba semestra 2011–2012, te jesenjih kurseva 2012–2013 sugerišu da 70% studenata preferira učenje putem onlajn medija u odnosu na multimedijalna izdanja u CD/DVD formatu.

⁹ The Doomsday Book Online daje pregled opštih prilika u Engleskoj u vreme uspostavljanja normanske vlasti, kao i detaljniji abecedni popis vlasnika zemlje registrovanih u ovom izvoru, iz čega je dalje moguće detaljnije istraživati pitanja društvene, ekonomske i kulturne istorije, pa čak i sva-

stike koji izlaze iz polja vertikalnog tumačenja političke istorije srednjeg veka (e.g. Interaktivna mapa širenja kuge 1347–1350; audio-vizuelne izvedbe italijanskog Saltarella iz XIV veka ili chançon de geste Tiboia od Šampanje).¹⁰ Slobodan i neograničen pristup takođe su važni kriteriji u odabiru ovakvog materijala, kao i pretraživački aparat koji je sa jedne strane jednostavan za izvođenje pretraga, ali koji, istovremeno, reflektuje i određeni stepen problemske kompleksnosti (The Digital Scriptorium).¹¹ Još se vodi računa da onlajn sadržaj služi i kao tzv. „hub“ (stožer) iz koga će proizlaziti što veći broj daljih dodatnih direktnih referenci o pojedinim pitanjima (e.g. ORB).

Opisanih akademskih platformi, međutim, nema na srpskom jeziku, te se iz tog razloga za sada koriste onlajn projekti i resursi napravljeni u vodećim akademskim centrima zapadnoevropske i američke medievistike. U ovim projektima najzastupljeniji je tzv. međunarodni engleski jezik (international English) koji je nešto jednostavniji za upotrebu i lakše se razumeva od ustaljenih dijalekata, te kao takav dominira Internetom. Posebno je važno istaći da ove platforme otvaraju studentima i nepregledne mogućnosti korišćenja primarnih izvora u originalnim srednjovekovnim jezičkim formama, kvalitetno digitalno reprodukovanim i komentarisanim, kao i retkih izdanja literature koja na prostoru Republike Srpske, pa i celokupne bivše Jugoslavije, nikada ranije nisu bila distribuirana (e.g. izvori na Perseus Digital Library; resursi Center for Medieval Studies, University of Toronto).¹² Rezultati evaluacijskih anketa, kao i individualnih intervju a sadržaji seminarских radova pokazuju da za većinu studenata upotreba međunarodnog

kodnevnog života Engleske XI veka. U kombinaciji sa The Open Doomsday platformom koja u pretragu uključuje i geografski informacijski system (GIS), pretrage je moguće proširiti i dodatnim geografskim i statističkim pitanjima. Sličan, doduše nešto kompleksniji primer (kao takav pogodniji za postdiplomski nivo) platforme putem koje se može studirati politička, društvena i ekonomska istorija karolinškog sveta, kao i njena istorijska geografija i latinitet karolinške renesanse, su Capitularia Regum Francorum Online, platforma razvijena prema ključnoj kolekciji germanskog izvornog materijala (Monumenta Germaniae Historica).

¹⁰ Veoma zanimljiva upotreba srednjovekovne muzike otvara se slobodnim pristupom na Jutjubu, gde je osim kvalitetno izvedenog autentičnog muzičkog materijala srednjovekovne epohe moguće naći i prateći vizuelni materijal ubačen u edukativne svrhe. Tako se uz zvuke italijanske popularne poskočice iz XIV veka (*Saltarello*), u izvedbi Zoltana Aranjija (Zoltán Arany), te chançon de geste *Seigneurs sachiez qui or ne s' en ira* Tiboia od Šampanje (Thibaut IV de Champagne, kralj Navare, 1201–1253, poznat još i kao „Šansonjer“) u izvedbi Renea Zosoa, može videti niz raznovrsnih slikovnih motiva koji dokumentuju detalje srednjovekovne svakodnevice kao što su hrana, zabava, moda, scene iz privatnog života ili viteški ideal.

¹¹ Ova platforma predstavlja bazu podataka srednjovekovnih rukopisa koji se čuvaju na raznim mestima u SAD-u (delimično i u Rimu), katalogiziranu na tzv. slikovnom uzorkovanju (image sampling) koje omogućava vizuelni pregled digitalizovanog rukopisnog materijala, što je posebno pogodno za upoznavanje sa detaljima srednjovekovnih paleografskih i diplomatskih praksi.

¹² Ovi resursi sadrže raznovrstan lingvistički, arheološki i umetnički materijal latinsko-grčkog, germanskog, arapskog, etc. sveta, kao i usavršene digitalne platforme i alate neophodne za sofisticirane gramatičko-lingvističke i komparativne analize primarnog izvornog materijala, te mogućnosti upoređivanja raznih vidova recepcije antike do doba Renesanse.

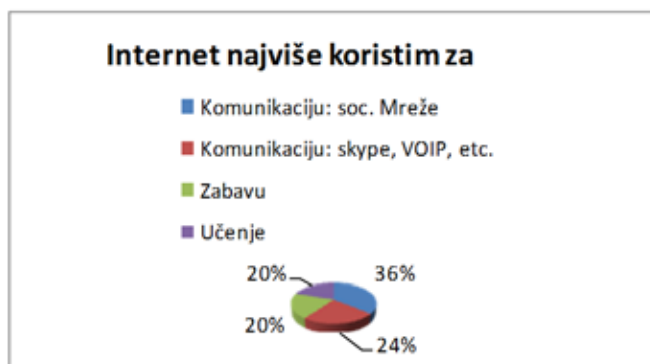
engleskog jezika ne predstavlja značajniju poteškoću,¹³ a znatan broj njih (I godina – 80%, II godina – 65%, III godina – 40%) svestan je i dodatne lingvističke vrednosti ovakvih resursa odnosno mogućnosti da se ovim putem upoznaju i usavrše opštu stručnu terminologiju koju koriste medievisti u celom svetu. Naravno, kada ovakav materijal zahteva nešto više strukturiranu i kompleksniju analizu – što je najčešće slučaj sa prevodima izvora ili njihovim originalnim formama na latinskom ili nekom drugom starom jeziku, pomenuti materijal upotpunjuje se adekvatnim prevodom i komentarima nastavnika, te stoga prevod i prilagođavanje onlajn platformi, paralelno sa stvaranjem novih na srpskom jeziku, spadaju među glavne pravce budućeg fokusa na ICT u univerzitetnoj nastavi koja se obavlja na Univerzitetu u Istočnom Sarajevu.

Osim referentnih onlajn platformi, kao posebno korisni za uvođenje novih jedinica gradiva, pojmova, ali i u samom procesu transfera znanja pokazuju se interdisciplinarni sadržaji koji studentima omogućavaju svojevrstu virtuelnu mobilnost. Poseban uspeh u ovom smislu postiže primena onlajn medija, pre svega srednjovekovnog filma (historiofotija = film kao izvor saznanja o srednjem veku i njegove interpretacije) kojim se kod studenata vidno podstiču proaktivnost, kritičko razmišljanje, senzitivnost na primere zloupotrebe srednjeg veka (medievizam), argumentativna diskusija, te sveukupno pojačano interesovanje za celu oblast medievistike (za podsticanje ovih karakteristika v. dokumentarne filmove BBC: *The Dark Ages* i *the Saxon Gold*, ali i popularna igrana ostvarenja kao što su *Ime ruže*, *Ajvanho*, *Nebesko kraljevstvo* ili *Ekskalibur*). Stoga ne čudi i sve češća artikulacija želje za tzv. fluidizacijom ICT u svrhu učenja, najviše putem primene aplikacija u real/augmented real time. Ipak, imajući u vidu da je kritičko razmišljanje većine studenata u konstantnoj formaciji tokom celog osnovnog studija, ovakvi sadržaji primenjuju se krajnje ograničeno i uglavnom u cilju ilustracija ili delimičnih rekonstrukcija pojedinih srednjovekovnih konteksta (najčešće prostornih i vizuelnih, e.g. rekonstrukcija terena, taktike i naoružanja krstaške bitke kao, na primer, u strateškoj igri *Medieval Total War*), događaja i tendencija, ili, pak, diskusija tokom grupnog vežbanja. Ove sadržaje ipak je veoma važno držati u domenu simulacije budući da se na taj način sprečava pretvaranje idealne virtuelne onlajn učionice u neselektivno pregledanje multimedijalnog materijala, pogrešno tumačenje sve tanje granice između istorije i socijalnih nauka, ili, pak, stvaranje negativnih ili romansiranih predrasuda o srednjem veku (Aerth, 2003; Kelly, 2004; Light Elliott, 2010; Bernan–Bildhauer, 2011).

U izvesnoj meri, interaktivnost inducirana putem Interneta koristi se i za individualne ili grupne konsultativne komunikacije, za koordinaciju studijskog materijala neophodnog za predavanja i vežbe, te drugih aktivnosti pripreme za nastavu, periodičnih kontrolnih testova i anketa/evaluacije izvedenih sadržaja. Za sada se pokazuje da se ovi vidovi komunikacije posebno rado ostvaruju putem

¹³ Tokom grupnog vežbanja, međutim, primećuje se da studenti rado pribegavaju prevodjenju putem opcije Gugl prevodioca (google translator), što im, zapravo, otežava razumevanje jer se radi o automatizovanom kompjuterskom prevodjenju.

Gugl grupe, čije se koordiniranje za svaku grupu studenata posebno u toku jednog semestra poverava njihovim kolegama delegiranim na bazi dobrovoljnosti i u skladu sa njihovim ličnim instersovanjima i ICT znanjima.¹⁴ Na ovaj način se zainteresovanim studentima omogućava direktan praktičan rad i ojačavanje tranferabilnih ICT veština. Interesantno, zapaža se da svi studenti obuhvaćeni ovom onlajn komunikacijom daleko radije prihvataju nju od ustaljenog standarda komunikacije imejлом, najčešće objašnjavajući svoju preferencu pojačanom interaktivnošću platforme, odnosno, mogućnošću da svi lično učestvuju u uređivanju i razmeni materijala i informacija. Imajući ovo u vidu, trenutno se razrađuje i mogućnost grupnog prisustva onlajn konferencijama putem vebinara, što će studente dodatno izložiti najnovijim trendovima i temama studija bez ikakvih ličnih troškova, te im otvoriti dodatne mogućnosti za povezivanje, razmenu i dalja usavršavanja.¹⁵

Grafikon 3. Primarni razlog upotrebe Interneta među studentima III godine (zimski semestar, akademske godine 2012–2013)

3. Perspektive i izazovi

U opisanim uslovima izvođenja univerzitetske nastave srednjeg veka, nema sumnje da upotreba ICT, uz sve nedostatke i ograničenja, donosi ipak znatno poboljšanje. Pre svega, ona znači optimizaciju studijskih materijala i nastavnih sadržaja, što studentima omogućava veću dostupnost i raznovrsnost niza teorijskih i praktičnih saznanja o oblasti. Za nastavnika, u procesu evaluacije aktivnosti, veoma je važna stabilnost i preciznost povratne informacije koju donosi informaciono-komunikaciona tehnologija, a tu su i poboljšanje planiranja i sistematizacije nastavnih sadržaja, te izvođenje predavanja sa sadržajno bogatijim i reprodukcijski kvalitetnijim primerima, brža i potpunija priprema nastavnih materijala te

¹⁴ Ove aktivnosti prate se, koriguju i ocenjuju prema ustaljenoj praksi evaluacije samostalnih domaćih zadataka.

¹⁵ Komunikacioni brze i efektne opcije bloginga i socijalnih mreža (Facebook, Tweeter, etc.) za nastavne potrebe, bar za sada, nije moguće primenjivati u opisanj sredini, pre svega zbog nedostatka kapaciteta za njihovo redovno dopunjavanje i praćenje.

ušteda na kancelarijskom materijalu koji se pojačano koristi prilikom distribucije štampanih nastavnih materijala i evaluacija. Svim ovim, nastavni proces više se centrirna na studenta, koji tako dobija širi uvid i sistematičnije vođenje kroz multidisciplinarnu digitalnu ili onlajn sadržaje, bolju izloženost bogatijem primarnom izvornom materijalu, a zatim i inicijelnu orijentaciju o struktuiranim pretraživačkim tehnikama, više prilika za razne vrste analize, vežbanje kritičkog mišljenja, uočavanje različitih interpretativnih instanci i konteksta, te primenu raznovrsnih medija i tehnika komunikacije u samom procesu usvajanja gradiva.

Naravno, treba biti svestan i ograničenja u primeni informacijsko-komunikacijske tehnologije. Među opštima, poseban problem mogu predstavljati česte varijacije i promene ICT formata,¹⁶ jednako kao i kontinuirane redefinicije sprege ICT i humanističkih nauka (Denley, Fogelvik, Harvey, 2008) koje nastava, posebno praktični instrumenti njenog izvođenja, ne mogu da apsorbuju i prate jednakom i potrebnom brzinom. Kurikularna standardizacija primene ICT-a otvorila bi pune uslove za sistematsku i strategijsku primenu ove tehnologije u nastavi, te dalje razrade konkretnih sadržaja namenjenih njenoj virtuelizaciji i prilagođenih konkretnom studijskom kontekstu (iz ovoga dalje i povezano razvijanje programa kontinuiranog profesionalnog obrazovanja i učenja na daljinu), pa i samoj popularizaciji medievistike i borbe protiv njenih zloupotreba. Takođe, aktuelne fakultetske kapacitete treba redovno optimizirati, a jedan od glavnih neposrednih prioriteta je svakako i umrežavanje biblioteke i njeno puno povezivanje sa centralnim resursima u regionu.

Na prvi pogled nemoguća ili minorna, u svakom slučaju prilično potcenjena, veza medievistike i moderne informacijsko-komunikacijske tehnologije pokazuje se kao i te kako korisno i praktično sredstvo u izvođenju univerzitetske nastave srednjeg veka, a time i kao važno nastavno sredstvo u primeni najširih bolonjskih okvira koji podrazumevaju pripremanje budućih istoričara za praktične karijerne izazove. „Kopanje po Internetu“ (tzv. online mining) za studente već odavno je postao preferabilan način sticanja znanja, koliko god tradicionalističke strukture konvencionalne nastave tu praksu osporavaju ili je ne primećuju. Sa druge strane, valja, međutim, takođe imati na umu i to da su u svom „kopanju“ za osnovnim ili dopunskim studijskim sadržajima studenti često izloženi pogrešnim heurističkim i hermeneutičkim procedurama kao i raznim neakademske sadržajima, što u njihovom studijskom praksi unosi značajnu konfuziju i dodatnu nekritičnost u pristupu, a to, posebno kada je u pitanju interpretacija srednjeg veka, može da bude samo početak niza flagrantnih zloupotreba. Stoga je dalje usavršavanje primene napredne informacijske i komunikacijske tehnologije prioritet celokupnog budućeg razvoja, ne samo opisanog studijskog programa na Odseku za istoriju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Istočnom Sarajevu, nego i svih drugih karika univerzitetske nastave medievistike u Republici Srpskoj.

¹⁶ U poslednjih desetak godina svedoci smo gotovo meteorske promene mnogih vidova tzv. digitalnih humanističkih disciplina, pa čak i drastičnog smanjenja veličine a povećanja portabilnosti informacija, od veličine flopi diska na pen drajv, kao i sofisticiranja platformi slobodnog pristupa, ali i isto tako i oblika internet kriminala koji mogu da ugroze sigurnost individualnih korisnika i njihovih materijala.

Lista Internet resursa i pojedinačnih primera onlajn sadržaja
za studiranje opšte medievistike

- Capitularia Regum Francorum Online: <http://francia.ahlfeldt.se/page/sources/56> [05.02.2013]
- Centre for medieval studies Univerziteta u Torontu: <http://medieval.utoronto.ca/research/resources/> [05.02.2013]
- Ćirilski rukopisi u digitalnoj kolekciji Narodne biblioteke Srbije, dostupno na: <http://scc.digital.nb.rs/zbirka/rukopisa/> [05.02.2013]
- Digital Medievalist, University of Lethbridge, dostupno na: <http://www.digitalmedievalist.org/>
- Elektronski katalog Nacionalne i univerzitetske biblioteke u Banja Luci: <http://www.cobiss.ba/scripts/cobiss?command=CONNECT&base=10254> [05.02.2013]
- Elektronski katalog Nacionalne i univerzitetske biblioteke u Banja Luci: uzajamni katalog BiH bibliotečke mreže: <http://www.cobiss.ba/scripts/cobiss?ukaz=getid> [05.02.2013]
- Elektronski katalog Narodne biblioteke Srbije: http://www.nb.rs/pages/article_link.php?id=109 [05.02.2013]
- Gutenberg projekt: <http://www.gutenberg.org/catalog/> [05.02.2013]
- Interactive map of the plague 1347–1350: http://www.wadsworth.com/history_d/templates/student_resources/0534600069_spielvogel/InteractiveMaps/swfs/map11_1.html [05.02.2013]
- International Medieval Bibliography Online, International Medieval Institute of the University of Leeds: http://www.leeds.ac.uk/ims/imb/imb_online.html [05.02.2013]
- Internet Medieval Sourcebook, Fordham Jesuit University, New York: <http://www.fordham.edu/halsall/sbook.asp> [05.02.2013]
- Medieval Europe – Medieval Cultures and Technological Resources (Medioevo europeo) ISCH Cost Action IS1005 (virtuelni centar medievistike): <http://www.medioevoeuropeo.org/> [05.02.2013]
- Miroslavljevo Jevanđelje, dostupno na: <http://scc.digital.nb.rs/collection/miroslavljevo-jevandjelje> [05.02.2013]
- ORB: The Online Reference Book for Medieval Studies, College of Staten Island, CUNY: <http://www.the-orb.net/> [05.02.2013]
- Perseus Digital Library, Tufts University, ed. In chief Gregory R. Crane: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/collection?collection=Perseus:collection:Greco-Roman> [05.02.2013]
- Saxon Gold: Finding the Treasure: <http://www.youtube.com/watch?v=eQNUdMets6I> [05.02.2013]
- Srpski Citatni Indeks: <http://scindeks.ceon.rs/> [05.02.2013]
- The Dark Ages, BBC documentary: <http://www.youtube.com/watch?v=uJk8zb3kCaw> [05.02.2013]
- The Digital Scriptorium, The University of California at Berkeley <http://bancroft.berkeley.edu/digitalscriptorium/> [05.02.2013]

- The Doomsday Book Online: <http://www.domesdaybook.co.uk/book.html> [05.02.2013]
 The European Library: <http://www.theeuropeanlibrary.org/tel4/services> [05.02.2013]
 The Labyrinth: Resources for Medieval Studies, Georgetown University: <http://labyrinth.georgetown.edu/> [05.02.2013]
 The Open Doomsday <http://domesdaymap.co.uk/> [05.02.2013]
 Saltarello, XIV century, performed by Zoltán Arany: <http://www.youtube.com/watch?v=e8aQm3Soyl4> [05.02.2013]
 Thibaut of Champagne, Seigneurs: sachiez qui or ne s'en ira, performed by René Zosso: <http://www.youtube.com/watch?v=k-gTUUgZCQo> [05.02.2013]

Literatura

I Štampane monografske publikacije

- Aerth, J. (2003). *A Knight at the Movie: Medieval History on Film*. New York: Routledge.
 Denley, P., Fogelvik, S. and Harvey, C. (1989). *History and Computing II*. New York: History and Computing Association.
 Elliott, A. B. R. (2010). *Remaking the Middle Ages: The Methods of Cinema and History Portraying*. Jefferson, NC: McFarland.
 Пеинтер, С. (1997). *Историја средњег века*. Београд: Клио.
 Šunjić, M. (2003). *Narodi i države ranog srednjeg vijeka*. Sarajevo: Rabic.
 Удаљцова, А. Д., Ј. А. Космински, О. Л. Вајнштајн. (1950). *Историја средњег века I*. Београд: Универзитетски уџбеник.

II Delo koje ima priređivača

- Classen, A. ed., (2010). *Handbook of Medieval Studies: Terms – Methods – Trends*. 3 vols. Berlin–New York: de Gruyter.

III Antologije i zbirke, članak iz zbornika

- Bernan, A., B. Bildhauer. (2011). *Medieval Film*. Manchester: Manchester University Press.
 Šunjić, M. (1980). *Hrestomatija izvora za opštu istoriju srednjeg vijeka*. Sarajevo: Svjetlost.

V Prilog sa Interneta

- Commission of the European Communities. (2008). *The use of ICT to support innovation and lifelong learning for all - A report on progress (Brussels, 09/10/2008)*, pp. 8–9, dostupno na: <http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-programme/doc/sec2629.pdf> [05. 02. 2013]
 Filozofski fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Odsjek za istoriju: Nastavni plan (akreditacija izvršena 2005–2006), dostupno na: <http://www.ffuis.edu.ba/faculty/plan/5/> [05. 02. 2013]

- Information and Communication Technologies in Horizon 2020: Fact Sheet (30. November 2011), dostupno na: http://ec.europa.eu/research/horizon2020/pdf/press/fact_sheet_on_ict_in_horizon_2020.pdf#view=fit&pagemode=none [05. 02. 2013]
- Kelly, A. K. (2004). *Beyond Historical Accuracy: A Postmodern View of Movies and Medievalism*.
- Perspicuitas. Internet-Zs. des Funktionsbereichs VII/Germanistik-Mediävistik im Fachbereich 3 der Universität GH Essen*, dostupno na: <http://www.perspicuitas.uni-essen.de> [05. 02. 2013]
- Light, T. P. *Making Connections: Developing Students' Historical Thinking with Electronic Portfolios*, dostupno na: http://www.academia.edu/481243/Making_Connections_Developing_Students_Historical_Thinking_with_Electronic_Portfolios [05. 02. 2013]
- McCarty, W. (2008). *Digitizing is questioning, or else. Long Room Hub Lecture Series, Trinity College, Dublin*, dostupno na: <http://www.mccarty.org.uk/essays/McCarthy,%20Digitising%20is%20questioning.pdf> [05. 02. 2013]
- Politika kvaliteta Univerziteta u Istočnom Sarajevu (01. 04. 2011), dostupno na: www.ues.rs.ba/media/document/qu/uis-politika-kvaliteta.pdf [05. 02. 2013]
- Statut Univerziteta u Istočnom Sarajevu (oktobar 2011), dostupno na: www.ues.rs.ba/media/document/qu/uis-statut-univerziteta.pdf [05. 02. 2013]
- Statut Filozofskog fakulteta Univerziteta u Istočnom Sarajevu, dostupno na: http://www.ffuis.edu.ba/media/uploads/dokumenti/statut_fakulteta.pdf [05. 02. 2013]
- Zakon o visokom obrazovanju Republike Srpske (22. 07. 2010), dostupno na: [http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpk/PAO/Documents/Закон%20о%20високом%20образовању\(Recovered\).pdf](http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpk/PAO/Documents/Закон%20о%20високом%20образовању(Recovered).pdf) [05. 02. 2013]

Nada Zečević

MEDIEVALIA ELECTRONICA ET DIGITALIA: CURRENT PERSPECTIVES AND PROBLEMS IN APPLYING ADVANCED TECHNOLOGIES IN TEACHING MEDIEVAL STUDIES AT THE FACULTY OF PHILOSOPHY, UNIVERSITY OF EASTERN SARAJEVO

Summary: Since the 1990s, the World Wide Web, digital formats and e-communication have profoundly changed academia all over the world. Medieval studies have been no exception to this, with the medievalists' first-hand concentration on the sources' collections and repositories necessary for their analysis (e.g. Cetedoc library for Christian Latin Texts on CD [from 1991 on]; ORB platforms, Kleio Image Analysis System, etc.). Soon this trend spread to the university classroom, so nowadays curricular materials are being circulated through webinars, virtual repositories, on-line courses, and even social networks.

In this paper, I report on my experiences in applying advanced technologies to teach the subjects related to medieval history at the Faculty of Philosophy, University of Eastern Sarajevo. In doing so, I reflect upon the formats, contents and equipment, teaching/communication strategies applied to increase active and discovery-based learning, as well as the impacts of this approach, attitudes to ICT and current problems – issues not just related to the bond of science and technology, but also to a set of wider social conditions.

Key words: Middle Ages, medieval studies at universities, IT, online and digital resources, STS (science, technology and society)